

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО;
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 342.762

DOI 10.36919/3041-1149(Print).8.2025.27-32

Д. Л. Вітюк,*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,**Державний податковий університет**email: dashastarosta@ukr.net***ORCID 0000-0002-3457-9984;****Н. М. Салецька,***здобувач другого магістерського рівня
Навчально-наукового інституту права,**Державний податковий університет**email: saletskaninam@gmail.com***ORCID 0009-0006-4652-1911****КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

В умовах воєнного стану в Україні виникає потреба в тимчасовому обмеженні прав і свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки. Однак ці обмеження мають бути збалансованими з принципами верховенства права та захисту прав людини. Проблема полягає в тому, як правильно врегулювати й обмежити ці права, щоб не порушувати основні конституційні принципи.

У результаті дослідження було виявлено, що в Україні існують законодавчі прогалини щодо чіткого визначення меж обмежень прав під час воєнного стану. Також були виявлені суперечності між Конституцією України та рядом законодавчих актів, що не завжди забезпечують належний рівень захисту прав людини під час воєнного стану.

Згідно з результатами дослідження для забезпечення належного балансу між національною безпекою та правами людини потрібно:

- 1. Чітко врегулювати межі обмежень прав і свобод під час воєнного стану в законодавстві.*
- 2. Запровадити механізми нагляду за виконанням цих обмежень з боку судових органів.*
- 3. Посилити правову освіту громадян щодо їхніх прав під час воєнного стану та можливих обмежень.*
- 4. Звернути увагу на досвід міжнародних стандартів і забезпечити відповідність національного законодавства цим стандартам.*

Дослідження є важливим для подальшої розробки правових норм, що відповідатимуть вимогам сучасного міжнародного права та сприятимуть більш ефективному захисту прав громадян у надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: конституційні положення, законодавчі норми, воєнний стан, обмеження прав і свобод, національна безпека, міжнародні стандарти, судовий контроль, верховенство права.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни, яку російська федерація розв'язала проти України, питання конституційних обмежень прав і свобод набуває особливої гостроти. З одного боку, держава зобов'язана вживати заходів для забезпечення національної безпеки,

оборони та громадського порядку, що може вимагати певних обмежень прав і свобод громадян. З іншого боку, надмірні або необґрунтовані обмеження можуть підірвати демократичні засади держави та призвести до порушень прав людини. Аналіз того, як Конституція України та чинне законодавство регулюють ці обмеження в умовах воєнного стану, є критично важливим для забезпечення балансу між безпекою та правами.

Розуміння того, як конституційні обмеження прав і свобод застосовувалися під час війни, матиме важливе значення для післявоєнного відновлення та розвитку України. Потрібно буде проаналізувати ефективність цих обмежень, їхній вплив на суспільство та визначити способи повернення до повного забезпечення прав і свобод у мирний час.

Дослідження цієї теми має значну наукову цінність, оскільки сприяє поглибленню розуміння конституційного права в умовах надзвичайних ситуацій. Воно також має практичне значення для органів державної влади, правозахисних організацій, юристів і громадянського суспільства, допомагаючи їм краще розуміти свої права та обов'язки в умовах воєнного стану.

Метою статті є аналіз чинних конституційних і законодавчих норм, що визначають порядок введення обмежень прав і свобод під час воєнного стану в Україні, а також перевірка їхньої відповідності міжнародним стандартам захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обмеження прав під час воєнного стану була предметом численних досліджень як в Україні, так і за її межами. Окремі автори досліджували правові механізми обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, а також вплив воєнного стану на конституційні гарантії. Серед них є Д. Д. Гриньо, О. Г. Предместніков, С. О. Халюк та В. Д. Карпунець. Важливими публікаціями є роботи, присвячені аналізу національного законодавства в контексті міжнародних стандартів прав людини, зокрема праці, що порівнюють національні норми з положеннями ООН та Ради Європи. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, до цього часу не вирішено питання чіткої регламентації меж обмежень прав під час воєнного стану, а також забезпечення ефективного судового контролю.

Основною метою дослідження є вивчення чинних законодавчих актів, які регулюють обмеження прав і свобод під час воєнного стану, та визначення можливих способів їхнього вдосконалення для забезпечення балансу між національною безпекою та правами людини. Зокрема, стаття ставить завдання аналізувати суперечності між Конституцією України та існуючими нормативно-правовими актами, вивчити міжнародний досвід у цій сфері та запропонувати способи вдосконалення правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обмеження прав і свобод громадян під час воєнного стану є важливою складовою правового механізму забезпечення національної безпеки, однак ці обмеження повинні бути чітко визначеними та відповідати принципам верховенства права. Конституція України встановлює основи для визначення меж таких обмежень, наголошуючи, що навіть у надзвичайних обставинах вони повинні відповідати вимогам законності, потребі та пропорційності.

Згідно із статтею 64 Конституції України, яка дає змогу введення обмежень прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану. Проте вказано, що ці обмеження повинні бути тимчасовими і не порушувати основоположних прав людини. Конституція України також визначає конкретні права, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану, зокрема право на життя, свободу від катувань, право на захист від свавільного затримання та інші основоположні права [1].

Ключовим нормативним актом, що регулює правовий режим воєнного стану в Україні, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Цей Закон встановлює порядок введення, реалізації та припинення воєнного стану, а також визначає заходи, які можуть бути застосовані державними органами в умовах воєнного стану. Зокрема, під час воєнного стану можуть бути введені обмеження на свободу пересування, регулювання діяльності засобів масової інформації, обмеження на проведення мітингів і демонстрацій, а також інші заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки та оборони [2].

Крім основного Закону, обмеження прав під час воєнного стану можуть також регулюватися іншими законодавчими актами, зокрема Кримінальним кодексом України, Кодексом

адміністративного судочинства України та іншими нормативно-правовими актами, які визначають відповідальність за порушення порядку, встановленого в умовах воєнного стану.

Підзаконні акти відіграють важливу роль у деталізації норм, закріплених у законодавчих актах, та забезпечують їх практичну реалізацію. Вони встановлюють порядок застосування заходів, які визначаються законодавством. Наприклад, Укази Президента України, що вводять воєнний стан, можуть визначати конкретні обмеження, повноваження державних органів, а також порядок здійснення контролю за виконанням вимог воєнного стану. Постанови Кабінету Міністрів України регулюють організаційні аспекти, як-от порядок введення комендантської години, мобілізації ресурсів, трудової повинності та інші питання, пов'язані із забезпеченням безпеки країни.

Зі свого боку рішення органів місцевої влади та військових адміністрацій можуть регулювати конкретні обмеження на місцевому рівні, визначаючи, наприклад, обмеження на пересування громадян у конкретних районах або на територіях, що підлягають військовому контролю.

Міжнародні стандарти у сфері обмеження прав людини під час надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного стану, ґрунтуються на універсальних і регіональних правових актах, які визначають межі допустимих обмежень і механізми їхнього застосування. Основоположними документами, які регламентують зазначене питання на міжнародному рівні, є Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 року, Європейська конвенція з прав людини 1950 року, а також практика міжнародних судових органів, як-от Європейський суд з прав людини та Комітет ООН з прав людини.

Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права держави можуть відступати від своїх зобов'язань за Пактом під час надзвичайного стану, який загрожує існуванню нації, за умови, що такі заходи є вагомими, пропорційними та не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням. Водночас певні права не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних обставинах, зокрема право на життя, заборона катувань, заборона рабства та право на свободу думки, совісті й релігії [6].

Європейська конвенція з прав людини в статті 15 також передбачає можливість відступу від зобов'язань у період надзвичайного стану, але із дотриманням принципів законності та потреби в демократичному суспільстві [7].

Міжнародний досвід у регулюванні правового режиму надзвичайного стану демонструє різноманітні підходи до обмеження прав і свобод. Наприклад, у Франції в рамках режиму надзвичайного стану передбачено посилений контроль за діяльністю засобів масової інформації, обмеження свободи зібрань і посилення повноважень правоохоронних органів. У Великій Британії під час кризових ситуацій застосовуються спеціальні акти, що надають уряду широкі повноваження щодо обмеження свободи пересування та доступу до інформації. У США під час дії воєнного стану або надзвичайного стану президент отримує право запроваджувати обмеження на діяльність окремих організацій і контроль за економічною діяльністю.

В Україні питання відповідності національного законодавства міжнародним стандартам залишається актуальним, оскільки певні положення законодавства містять прогалини або нечіткі формулювання щодо меж допустимих обмежень. Відповідно до міжнародного права обмеження прав під час воєнного стану повинні відповідати критеріям законності, вагомості та пропорційності. Законність передбачає наявність чіткої правової бази, яка визначає умови та механізми запровадження обмежень. Вагомість означає, що такі обмеження можуть застосовуватися виключно в разі наявності реальної загрози національній безпеці. Пропорційність вимагає, щоб обмеження були найменш обтяжливими для прав і свобод громадян та не перевищували меж, потрібних для досягнення легітимної мети.

Незважаючи на те, що Конституція України та законодавчі акти визначають основи для обмеження прав у надзвичайних ситуаціях, існують певні суперечності між конституційними положеннями й існуючими нормативними актами, які можуть призвести до порушення прав громадян.

Однією з основних проблем є виявлені суперечності між Конституцією України та рядом законодавчих актів, що регулюють правовий режим воєнного стану. Конституція України чітко

визначає, що обмеження прав і свобод повинні бути тимчасовими та пропорційними, а також відповідати вимогам верховенства права. Проте в практиці застосування законів, як-от Закон України «Про правовий режим воєнного стану», часто виникають ситуації, коли зазначені обмеження є надмірними або не зовсім відповідають за своєю сутністю вимогам Конституції України. Це може призвести до порушення основоположних прав людини, як-от право на свободу пересування, право на свободу слова, право на приватність.

Іншою суттєвою проблемою є відсутність чітких меж обмежень прав і свобод, а також гарантій їхнього дотримання під час воєнного стану. Законодавство, хоча й дає змогу вводити обмеження, не завжди чітко визначає, в яких випадках і яким обсягом ці обмеження можуть бути застосовані. Відсутність чітких механізмів контролю за дотриманням прав людини та визначенням меж можливих обмежень створює правову невизначеність і дає змогу для зловживань з боку державних органів. Це також ускладнює реалізацію прав громадян, які можуть бути обмежені без належних юридичних підстав, що ставить під загрозу дотримання прав людини.

Також важливим аспектом є судова практика щодо оскарження обмежень прав під час воєнного стану. Система правосуддя має важливу роль у захисті прав громадян, однак у практиці спостерігається обмежена можливість оскарження таких обмежень через недосконалість законодавства та відсутність ефективних механізмів судового контролю. Відсутність чіткої регламентації та прозорих процедур оскарження рішень органів влади щодо введення обмежень прав і свобод створює ситуацію, коли громадяни не можуть ефективно захистити свої права. Судова практика також показує, що суди часто обмежуються формальним підходом, не завжди враховуючи всі аспекти вагомості й пропорційності обмежень, що ще більше ускладнює ситуацію.

Отже, вдосконалення законодавства щодо обмежень прав і свобод під час воєнного стану потребує чіткої регламентації умов і меж цих обмежень, посилення судового контролю та забезпечення відповідності національних норм міжнародним стандартам. Це дасть змогу не лише ефективно забезпечити національну безпеку, а й гарантувати належний рівень правового захисту громадян, навіть у найскладніших умовах.

Висновок. У результаті проведеного дослідження було виявлено важливі аспекти, які стосуються обмеження прав і свобод громадян під час воєнного стану в Україні. Вивчення чинних конституційних, законодавчих і підзаконних норм показало, що існує значний потенціал для вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Однією з основних проблем є відсутність чітких меж обмежень прав, що може призвести до зловживань з боку органів влади. Крім того, законодавство не завжди забезпечує належний рівень захисту прав людини в умовах воєнного стану, що вимагає вдосконалення нормативних актів для забезпечення належного балансу між національною безпекою та правами громадян.

Законодавчі акти, які регулюють введення обмежень прав і свобод під час воєнного стану, потребують уточнень, зокрема щодо визначення меж можливих обмежень, а також чіткої регламентації механізмів їхнього введення й контролю. Це забезпечить більшу правову визначеність і сприятиме більш ефективному захисту прав людини в умовах кризових ситуацій. Зокрема, потрібно визначити конкретні умови, за яких можуть бути обмежені права й свободи, та забезпечити належний рівень судового контролю за такими обмеженнями, що стане гарантією їхньої законності.

Важливим є також забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам. Врахування міжнародного досвіду в цій сфері дасть змогу Україні покращити правову базу, що регулює обмеження прав під час надзвичайних ситуацій, і забезпечить відповідність зобов'язанням країни перед міжнародною спільнотою. Приведення національних норм у відповідність з міжнародними стандартами, зокрема в контексті тимчасовості, пропорційності та вагомості обмежень, сприятиме підвищенню правової культури та довіри громадян до державних інститутів.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері полягають у потребі більш глибокого аналізу судової практики щодо обмежень прав під час воєнного стану та пошуку

способів для вдосконалення судового контролю за такими обмеженнями. Важливим є також вивчення міжнародного досвіду й адаптація його до українських реалій, що дасть змогу створити більш ефективні механізми забезпечення прав людини навіть у період надзвичайного стану. Тема потребує подальших досліджень у аспекті правового захисту громадян і розвитку правових механізмів для забезпечення належного балансу між правами людини та національною безпекою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
8. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. 2023. URL : <file:///C:/Users/User/Downloads/853-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1588-1-10-20231017.pdf>
9. Предместніков О. Г., Халюк С. О., Карпунець В. Д. Актуальні питання обмеження прав і свобод людини та громадянина під час дії воєнного стану. 2024. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1269/1144>

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy dated 28.06.1996 № 254k/96-VR // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy dated 12.05.2015 № 389-VIII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
3. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy dated 05.04.2001 № 2341-III // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
5. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy dated 06.07.2005 № 2747-IV // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
6. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava dated 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].
7. Ievropeiska konventsiiia z prav liudyny dated 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
8. Hryno, D. D. (2023). Obmezhennia prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Restrictions on human rights and freedoms under martial law in Ukraine]. URL : <file:///C:/Users/User/Downloads/853-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1588-1-10-20231017.pdf> [in Ukrainian].

9. Predmestnikov, O. H., Khaliuk, S. O., Karpunets, V. D. (2024). Aktualni pytannia obmezhenia prav i svobod liudyny ta hromadianyna pid chas dii voiennoho stanu [Current issues of restrictions on human and civil rights and freedoms during martial law]. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1269/1144> [in Ukrainian].

D. L. Vityuk, N. M. Saletska. CONSTITUTIONAL RESTRICTIONS OF RIGHTS AND FREEDOMS IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE: UKRAINIAN CONTEXT AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Under martial law in Ukraine, there arises a necessity to temporarily restrict citizens' rights and freedoms to ensure national security. However, these restrictions must be balanced with the principles of the rule of law and human rights protection. The key issue lies in determining the appropriate legal framework for such restrictions to avoid violating fundamental constitutional principles.

The purpose of this article is to analyze the existing constitutional and legislative norms that regulate the imposition of restrictions on rights and freedoms during martial law in Ukraine and to examine their compliance with international human rights protection standards.

The study has revealed legislative gaps in Ukraine regarding the precise definition of the limits of rights restrictions during martial law. Additionally, inconsistencies between the Constitution and certain legislative acts were identified, which do not always ensure an adequate level of human rights protection under martial law.

Based on the research findings, to maintain an appropriate balance between national security and human rights, it is necessary to:

1. Clearly regulate the scope and limits of rights and freedoms restrictions during martial law in national legislation.

2. Implement oversight mechanisms by judicial authorities to monitor compliance with these restrictions.

3. Strengthen legal awareness among citizens regarding their rights and potential restrictions during martial law.

4. Consider international standards and ensure the alignment of national legislation with these standards.

This study is crucial for the further development of legal norms that comply with modern international law requirements and contribute to the more effective protection of citizens' rights in emergency situations.

Keywords: *constitutional provisions, legislative norms, martial law, restrictions on rights and freedoms, national security, international standards, judicial oversight, rule of law.*